

Van Gilotnak egy viszonylag korai képe, 1952-ből, az a címe, hogy A festők. Négy alak van rajta, az előtérben három dominánsan terpeszkedő férfi bámul egy rajzolt nőt, a múzsa arcát a vásznon. Egyikük sem fordul a mögöttük a háttérben, takarásban álló, sárga macskaszemével élesen figyelő női festőtársuk felé – ez a festőalak lesz Gilot önarcképe. Ő az, aki nemcsak látja őket, de át is lát rajtuk, miközben a tömör férfifalanx mögött álldogál.

Jól megnézi őket – de nincs rájuk tekintettel, mert szemét az egyetlen igazságra függeszti, amit ismer: a belső látás valóságára, és annak a külső kivetítésének módszereire.

Talán azért nem néznek rá, mert onnan, a háttérből ugyan, de máris tagja már a társaságnak. Elfogadták, ha egyenlő társként befogadni még nem is mindenki tudta.

„Aki ilyen szép, az nem lehet festő”, mondta neki a korszak leghíresebb művésze, amikor Gilot húszévesen bemutatkozott neki. A magyarban még jobban érzékelhető az irónia: aki így fest, az nem festő. Aki szép, az legyen modell, azt nézzék, de ne figyeljen.

„Küldjön magáról egy fürdőruhás képet” poénkodott a kilencvenes évek elején korunk egyik legnagyobb kortárs, történetesen nőnemű, és ráadásul nagyon szép, akkor még csak huszonéves költőjével egy híres szerkesztő. Akkor még mosolyogni illett az ilyesmin. Persze mi nem mosolyogtunk, szertelen ifjak és lányok, hanem hangosan röhögtünk, és nem a viccen, hanem azon, aki mondta. Elkacagtuk a dolgot, ahogy Erdélyben mondanák.

Íróként mi már jócskán a harmadik nemzedék voltunk Magyarországon, akik közt nők is alkottak, de irodalmi nagyanyánkra, Kaffka Margitra még azt mondták: „Asszony létére ember”.

Festő nagyanyáinkra még gonoszabbakat mondtak a férfi kollégák, Szántó Piroska, Gilot kortársa jegyzi fel például, mivel bosszantották: „Festőnő, olyan pedig nincs. Jaj de ügyes ez a kislány, tanuljon festeni, könyörögjünk be a főiskolára, legyen inkább rajztanár! Vagy férjhez megy a kis hülye, és akkor én istenem, jó istenem, becsukódok már a szemem, rajzolgatja az apróságokat, jajj de édes! Ha meg festőhöz megy férjhez – vérfertőzés!! - akkor pláne vége a piktúrának. Volt valaha is – no jó, nem festőnő, de igazi híres nőnemű festő?”

Azóta nagyot fordult a világ, egyre több korszakalkotó festőnőnek volt már nálunk is saját életműkiállítása – bízom benne, hogy többé már sosem lesz megkérdőjelezve az a tény, hogy az ember szeme fontosabb, mint a neme. Én is csak azért hozom fel a témát, mert közlelő érint, magam is hasonlóan küzdöttem egy alkotótárs mellett, és néha ellen, ereje sokszorozta belső erőmet, erről most ne többet, csak egy régesrégii rövid verset mondok el, Dzsungel a

címe, a pengeéles, puszta ráció önző, erdőirtó kíméletlenségének állít emléket, amely mindent megtett az organikus belső élet zabolázhatatlan burjánzása ellen:

Ha én igen, akkor te mért nem?

Erdőket döntök érted, értem.

S hogy sustorogva dől a fa,

bevág a fény, fogyatkozik

a lombornyózta éjszaka.

Mért mindig én? Csak épp te nem?

Fejszét ragad az értelem,

erdőket dönt le értem, érted,

átengedi a pusztulásnak

a csíkoshátú félsötétet,

de sejti már, hogy legbelül

ugrásra készen megfeszül

legvégső rejtekén,

és nem ismer kíméletet

az én, az én, az én.

Francoise Gilot arról volt híres, hogy tudott nemet mondani. Nemünk neme – ezt is érdemes eltanulni tőle nekünk, akik még Babbitstól tanultuk meg, hogy „Légy ellenállás”. Azért mertem erre is kitérni, mert a női sorsot Gilot maga is tematizálja, beszélgetőkönyvet is írt a nőiségről – nagy utat járt be, amíg a korai, néha még Ariadne névvel szignált képeitől a Minótauros labirintusán át kijutott a biztos hírnév fényére.

A szépsége adottság volt, de a munkája akarat. Nem tükröző volt, hanem teremtő. A belső látás szabadságát nem adta fel soha. Tudta, hogy nem ez győz, aki így néz ki, hanem aki így néz.

Az életben mosolygott, elegánsan vívott a szavakkal, helyt állt minden szópárbajban, tartásával kiharcolta magának a helyét, és ezzel nekünk is segített. Önarc képein csak néz, felszegett fejjel, ereje biztos tudatában. A világító tehetsége mellett a kemény munkabírása, a rendíthetlensége, derűs, karcolatlan nyugalma, a merevség nélküli büszkesége, önfegyelme, humora, a magabiztossága és a türelme, hogy képes volt száz éves koráig várni, hogy az egyik képe aukciós rekordot dönthessen, végül biztosították a győzelmét, a helyét a nagy festők társaságában. Többé már nem kell a háttérbe húzódnia.

Hiába tornyosult Ádám sokáig Éva fölé, Françoise-nak nem lehetett lenyomni a torkán a mord férfitudást: az erőszak és a szenvedés végső igazságát, a kopár pusztulás tényét. Ő inkább a körforgó megújulást, a szenvedélyt, a fényt, a színeket, vagyis az öröm termékeny fáját választotta, a kert bőségét, szabálytalan sokféleségét, a zabolázhatatlan, vitorlázni való szelet, az üstökösök száguldását és a fénix röptét, a festmények szabad lebegését a lépkedés szelében, a nézők lélegzetében. Tudta a halált, de nem hitte el. A képei többségét átjárja az éltető, örökmozgó fény, a lobogó levegő.

Gilot művészetének líraisága, a saját versei és labirintusai, a költői csavargás örök szeretete, a sorssal való szembenézése és kalandvágyása engem is arra biztatott, hogy egy párhuzamos alkotással, egy ódai lüktetésű verssel reflektáljak Gilot képeire – mitikus, sőt sokszor egyenesen misztikus művészetének és Weöres Istár pokoljárása című babiloni gyökerű versének szellemében. Zárásul elmondom ezt a szöveget, nézzék közben a képeket, mert én is néztem, miközben írtam.

Felszálló fénix

Françoise Gilot budapesti kiállítása elé

– Nem a por: a lélek

Szilaj örökélet... –

(Szécsi Margit)

Aranyfényű Ariadné! Nincs már, mitől ő riadna.

Vért nem látott tiszta penge, szem, mely belenéz a napba.

Belép sötét barlang száján, nincsen veszély, mit kihagyna:

hisz magában, mert magán túl ott a teljesség kalandja.

Hetedhét határon túl jár, nem rebbenő, bátor vándor,

amikor fest, mélyre száll le, távolodik test-magától.

Tollfehér zúg fel, szürke és ében,
táncol a vonzás erőterében,
késlebegésben, mélyfeketében,
izzik az ecset, lángol a légben,
színlobogás a fáklya kezében – –

Túllépett, így nem karcolja semmi, egységben nem tud kétségbeesni.

Sétál kötelen, barlangban császkál, árnyéka éles, valaki más már,
araszol forró labirintusban, jár tunikában, lép koturnusban,
fáklyavilágos ünnepi arc lett, suhanva lépdél, mint a lehelet,
átlelkésedve, átszellemülve, világló árnyék vetül a kőre,
lépdél a titkos véres veremben, sebezhetetlen, nevezhetetlen – – –

Áldozatát ha fenevad várja, hogy feleméssze, magába zárja,
hozzá nem érhet: fellobban ő is, lángnyelv az asszony, érzi a kő is,
a semmi áldja, halál imádja, hitét a mélység meg nem alázza,
bevilágít a pokolsötétbe, óvja a léptét föld méhe, mélye,
növényi létét földanya óvja, ártatlanságát körbekarolja,
s könnyítik kínját megváltó léptek.

Kardvirág-asszony, kétnemű lélek!

Nincs halál többé, valami más van,
egyensúlyának sugárzásában,
minden hasonlít mindenki másához,
a vérlucskba harmóniát hoz,
nem töredéket, teljes egészet,
mind, mi szilánk csak, gömbpuha fény lesz.

Ez a nézés, ez a festék
nem úgy születik, hogy tessék,
azért fénylik, hogy kitessék
embervoltunk csillaglété,
lényünk tágas fényessége.

Itt mi gyöngéd, legerősebb, ami harap, legélesebb,
billenekeny, illanékony, mégis mindig teljes egység,
mint a zene, olyan dúsan, olyan tágan, mint az illat,
úgy árad és úgy fog egybe, s mint mozdulat: van is, nincs is,
csupa mozgás, csupa ritmus, csupa fény és csupa árnyék,
mint borzongás fut a bőrön, gazdag íze elönt, átjár,
a nőiség nem a dísze, de lényege, lét szülője,
erős belső bizonyosság, mély zugokig bevilágít,

vad zúgóig árad fénye, világra hoz minden titkot,
úgy teremti a világot, mint a szél fúj, vagy a nap süt,
láva dermed vagy növény nő, ahogy víz folyik, a tűz ég,
biztosan, de csupa játék, csupa váratlan ajándék,
fegyelem a burjánzásban: teremtő ész összefogja,
éltető szem alakítja, értő kézzel megsimítja
hogyan magában világoljon, érjen lényegünkig fénye.

Ez az erők eredője, érerdeje, idegrendszer, a kvarkokig kavargó lét, örök erők áradása,
sugárgömbbé, üstökössé, tiszta térré formálódó, faragó és forgolódo eredendő örvénylése,
hullámlása, körforgása, mozgásában mozdulatlan törvénytől tört börtönlété: láng a fogható
anyagban.

Napba néző harmadik szem,
mindent átjár, ez az Isten,
most a pusztá tett, az kevés,
nincs tettetés, csak a levés,

csak a vanás, csak a vonás,
bentről hallott színrobbanás,
ívek tánca, suhanása,
teherbíró statikája,

öröm aritmetikája,
tengerkék úr zuhogása,
vitorlazene, vízcseppek tánca,
csillagok messzi fénymuzsikája –

Ezt nem adhatja fel soha, ez hazája, ez otthona,
egy törvényt kapott a hegyen: hogy holtáig festő legyen,
és hamis szót el ne higgyen, mert odabenn dől el minden.

Zúg a „légy hú önmagadhoz”, tarajos ekstázis csapkod,
gerinc hosszán felsistereg, már a torokban bizsereg,
kopog kerek koponyában, nyelve ott zeng benn a szájban,

hogyan megérezze, még teste fest-e, vagy már a szikra fut a kezekbe,
két kézzel tartja átlendülőben,

mint tértrapézon,
leng az időben,

mikor a túli árama árad,
nincs pihenés, mert el sose fárad,
pendül a szín és épül a forma,
mintha a vérnek ritmusa volna –

dübörög az úri fény az erekben,
megered a dobogó nevezhetetlen,
születik a színek, születik a formák,
születik a szép vad tánca a testben.

Átlényegülni színigazsággá, szélsuhogássá,
szívdobogássá, zenévé, széllé, úrbeli lánggá,
türkiz és jade, kövek és kések,
forgás és örvény, rövidülések,
lebegő formák, íz, szag és zsongás,
egybefut minden, hullámló mozgás,
egység a minden, kreatív transzban,
mind csupa tánc és és mind csupa dallam,
szín húsa hussan, láng ecsetét nézd,
felcsap a tűz –

jaj, várd ki a végét – – –

Nincs meg a vége! Mind csupa kezdet,
elfoly a vére, mégsem ereszthet,
nincs nyugovása, alva is éber,
szállni taszít ki lendületével,
átdöf a szárnya, továbbszáll mégis,
kiszakadék ez, fölfele szédít,
nincs zuhanása, nincs maradása,
téridő rácsa nem kalitkázza:

Ő az: a főnix! Ő, örökélet!

Úri sötétbe csillagot éleszt,
léterejével holtakat ébreszt,
hullasötétben felfele-fény lesz:
fényteli katlan, ég szakadatlan -

nincs labirintus: már csak a Nap van!

Forrás: Szabó T. Anna Facebook oldala, Bárkaonline.